

ŚRODOWISKOWE ASPEKTY TURYSTYKI I REKREACJI W EKOSYSTEMACH LEŚNEGO KOMPLEKSU PROMOCYJNEGO „LASY MAZURSKIE”

Henryk Tracz, Tadeusz Pampuch

Streszczenie

Różnorodność form turystycznego udostępnienia tego regionu związanych z bogactwem walorów przyrodniczych, krajobrazowych oraz kulturowych, różne rodzaje turystyki, które mogą być uprawiane w Puszczy Piskiej na akwenach jezior mazurskich oraz na obszarach wiejskich rozwijane często żywiołowo, pozostawiają wiele negatywnych konsekwencji ekologicznych.

Słowa kluczowe: Turystyka, edukacja, turystyka wodna, zaśmiecanie, penetracja, szkody

ENVIRONMENTAL ASPECTS OF TOURISM AND RECREATION IN THE ECOSYSTEMS OF THE FPC “LASY MAZURSKIE”

Abstrakt

Diversity of forms of the touristic usefulness of this region connected with richness of natural, landscape and cultural values as well as various forms of tourism which may be cultivated in the Piska Primeval Forest, on the reservoirs of the Mazurian lakes and the rustical areas being often very quickly developed, evoke many negative ecological consequences.

Key words: tourism, education, water tourism, littering, penetration, damages

Wstęp

Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Mazurskie” (LKPLM) został powołany Zarządzeniem nr 84 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 30.10.2002 r., jako trzynasty w kolejności i obejmuje powierzchnię 118 216 ha. Jest to drugi pod względem wielkości tego typu obszar funkcjonalny w Polsce, który znajduje się na terenie dwóch regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych: w Białymstoku (Nadleśnictwo Pisz i Maskulińskie), w Olsztynie (Nadleśnictwo: Mrągowo, Strzałowo i Spychowo) oraz obejmuje Stację Badawczą Rolnictwa i Hodowli Zachowawczej Zwierząt w Popielnie. Teren ten obfituje w bogate walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe, jest to kraina przyciągająca wielu turystów, szczególnie miłośników turystyki wodnej (żeglarstwo, kajakarstwo, sporty motorowodne, kąpiele).

Mazury od 21 lipca 2009 r. znalazły się w finale Międzynarodowego Konkursu „VII Nowych Cudów Natury” wśród 28 najoryginalniejszych i najpiękniejszych miejsc na świecie ukształtowanych w naturalny sposób przez przyrodę. Stąd wzrosła fala zainteresowania tym regionem kraju, zwłaszcza turystów zagranicznych, co niewątpliwie wpływa na promocję Mazur. Odżywa także projekt powołania Mazurskiego Parku Narodowego.

Krajobrazowo w obszarze LKPLM znajduje się Puszcza Piska i Jeziora Mazurskie – Nidzkie, Beldany Mikołajskie, Śniardwy, Łuknajno, Mokre, Białe i inne.

Administracyjnie, cały obszar LKPLM leży na terenie województwa Warmińsko-Mazurskiego, a ściślej w granicach 3 powiatów: Mrągowo, Szczytno, Pisz w 9 gminach (Mrągowo, Piecki, Rozogi, Sorkwity, Świętajno, Dźwierzuty, Mikołajki, Pisz i Ruciane-Nida). To rozległe położenie stwarza wiele możliwości współpracy z samorządami i społecznościami lokalnymi w wielu dziedzinach, m.in. na polu poprawy infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, dostępności komunikacyjnej, ale może rodzić także konflikty i nieporozumienia. LKPLM wchodzi ponadto w skład obszaru „Zielonych Płuc Polski”, jako ważny składnik europejskiego systemu bezpieczeństwa ekologicznego, realizując ideę trwałego i zrównoważonego rozwoju północno-wschodniej części kraju.

Istniejące formy ochrony przyrody

Bogactwo przyrodnicze tego obszaru wyraża się w powołaniu i utworzeniu wielu form ochrony przyrody.

Rezerwat Biosfery: „Jezioro Łuknajno” – jedyny w Polsce rezerwat przyrody, który w 1978 r. wpisany został do sieci międzynarodowych rezerwatów biosfery o powierzchni ok. 710 ha. Jest to rezerwat ornitologiczny, chroniący w szczególności łabędzia niemiego. Inne rezerваты przyrody, a jest ich 14 o łącznej powierzchni 6 942 ha, zajmują 5,9% powierzchni tego LKP.

Kolejną formą ochrony przyrody jest Mazurski Park Krajobrazowy o powierzchni 53 677 ha utworzony w 1977 roku.

Z innych form obszarowej ochrony przyrody znajdują się tu 2 obszary Natura 2000: OSO na podstawie dyrektywy ptasiej o powierzchni 172 802 ha, oraz drugi SOO z dyrektywy siedliskowej „Ostoja Piska” o nieokreślonej jeszcze dokładnie powierzchni (około 70 tys. ha).

Wyodrębniono 2 obszary chronionego krajobrazu – Krainę Wielkich Jezior Mazurskich – 105 900 ha oraz Puszcze i Jeziora Piskie – 54 770 ha. Powstało 79 stref ochronnych wokół gniazd ptaków chronionych. Ponadto na terenie LKPLM znajdują się 373 pomniki przyrody, 25 użytków ekologicznych, 3 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.

Ochrona wielkoobszarowa w nadleśnictwach LKP realizowana jest na stosunkowo dużej powierzchni – 25 000 ha (22% powierzchni LKP). Są to lasy ochronne, lasy wodo- i glebochronne, lasy w granicach miast, o szczególnym znaczeniu dla obronności, lasy nasienne oraz lasy badawcze i doświadczalne a wśród nich las ochronny „Szast” o powierzchni 445 ha. Powołany został w 2002 r. po przejściu huraganu w Puszczy Piskiej, gdzie od 7 lat zniszczony drzewostan jest poddany obserwacjom i badaniom naukowym dotyczącym naturalnej sukcesji lasu i zabliznianiu się ran po kataklizmie.

Różnorodność form geomorfologicznych i związana z tym mozaika gleb i siedlisk, obfitość wód i terenów podmokłych, rozległe i dobrze zachowane kompleksy leśne, często ekstensywna gospodarka rolnicza i stosunkowo wysoki stopień naturalności wielu biotopów sprawiły, że LKPLM charakteryzują się wielkim bogactwem roślin i zwierząt. Stąd ochrona gatunkowa roślin, zwierząt, grzybów i porostów ma na tym terenie priorytetowe znaczenie, znajduje się tu bowiem bogata lista gatunków chronionych.

Niektóre obiekty kultury materialnej i historyczne godne uwagi

Na terenie obszaru LKPLM znajduje się wiele zabytków i muzeów związanych z przeszłością tego regionu:

- Leśniczówka w Piersławku wraz z izbą pamięci poświęconą Ernestowi Wiechertowi, znanemu pisarzowi niemieckiemu urodzonemu na Mazurach,
- Leśniczówka Pranie poświęcona poecie Konstantemu Ildefonsowi Gałczyńskiemu,
- Muzeum Ziemi Piskiej w Pisz,
- Muzeum Przyrodnicze Mazurskiego Parku Krajobrazowego,
- Muzeum Sztuki Ludowej w Pieckach,
- Muzeum Stacji Badawczej w Popielnie – hodowla dziko żyjących koników polskich, ferma bobrza,
- Pałac w Sorkwicach,
- Ferma jeleniowatych w Kosewie Górnym,
- Wojnowo – wieś staroobrzędowców – klasztor, cerkiew i cmentarz,
- Mikołajki – liczne zabytki,
- Zabytkowa wyluszcznia nasion z XIX wieku w Rucianem,
- Park Dzikich Zwierząt w Kadzidłowie.

Obiekty turystyczno-rekreacyjnego zagospodarowania w lasach LKPLM

- Ośrodki wypoczynkowe – 19 (Nadleśnictwo Maskulińskie)
- Miejsca biwakowania i pola biwakowe – 42
- Parkingi śródlasne i miejsca postoju pojazdów – 56
- Obozowiska ZHP – 3
- Szlaki turystyczne piesze – 19 (302 km)
- Szlaki turystyczne rowerowe – 18 (247 km)
- Szlaki turystyczne konne – 9 (199 km)
- Zadaszenia – 5
- Obiekty sportowe – 1
- Inne – 3
- Trasy kajakowe – 2 (Krutynia i Pisz)
- Trasy żeglarskie – 10

Wśród szlaków pieszych rowerowych kilka powstało z inicjatywy i finansowania PTTK. Podobnie samorządy miejscowe wspomagały finansowo i były inicjatorami utworzenia kilku szlaków pieszych i konnych.

Obiekty wykorzystywane w turystyce edukacyjnej

- Ośrodki edukacji leśnej – 4
- Leśne wiaty edukacyjne – 5
- Izby edukacyjne – 2
- Izba leśna – 1
- Izba pamięci – 1
- Ścieżki przyrodniczo-edukacyjne – 18 (+ 7 Mazurski Park Krajobrazowy)
- Punkty edukacji leśnej (szkółki, drzewostany) – 7
- Inne obiekty historyczne, kulturowe, cmentarze ogółem – 48
- Zabytkowa wyluszcznia XIX wieczna. w Rucianem-Nidzie
- Wieża widokowa i pomost widokowy w lesie ochronnym Szast

Obserwowane negatywne skutki oddziaływania turystyki i rekreacji w LKPLM

W programie gospodarczo-ochronnym LKP zatwierdzonym przez Radę Naukowo-Społeczną oraz obie dyrekcje regionalne uznano, że najważniejszymi lokalnymi zagrożeniami walorów przyrodniczych jest ekspansywny rozwój turystyki i połączona z nim nadmierna penetracja kompleksów leśnych. Problemem są tzw. „pseudoturystyści”, których zachowanie budzi niepokój wśród służby leśnej – hałasują, śmiecią, niszczą różne formy ochrony przyrody, wznecają pożary oraz niszczą obiekty służące ludziom a także zwierzętom. Dużym problemem są parkingi leśne, miejsca postojowe pojazdów – nie tylko z powodu kosztów ich zakładania, utrzymania ale z powodu zaśmiecania, dewastacji urządzeń i ich wyposażenia, a także degradacji najbliższego otoczenia.

Tab. 1. Koszty uprzątnięcia lasu w nadleśnictwach LKPLM
Table 1. Cleaning costs of forests in LKPLM forest inspectorates

Nadleśnictwo	2006		2007		2008	
	tys. zł	m ³	tys. zł	m ³	tys. zł	m ³
Maskulińskie	28	4400	30	4800	50	4800
Pisz	–	–	11,2	233	15,4	365
Mragowo	9,3	700	9,9	988	5,9	300
Spychowo	68,7	154	95,9	160	119,8	172
Strzałowo	13,5	250	21,3	393	24,4	480
Razem	119,5	550,4	168,3	6574	215,5	6117

Przykładowo koszty uprzątnięcia lasu w RDLP Olsztyn

Rok	Masa (m ³)	Koszty (tys. zł)
2006	2 350	300 000
2007	5 455	417 300
2008	8 860	877 100

Koszty utrzymania parkingów w Nadleśnictwie Maskulińskie

Rok	Koszty (tys. zł)
2004	32 000
2005	58 000
2006	71 000

Do bezpośrednich negatywnych oddziaływań ludzi na lasy należą:

- Powszechne wywożenie do lasu śmieci przez okolicznych mieszkańców, właścicieli domków rekreacyjnych oraz zaśmiecanie lasów przez turystów. O skali problemu świadczą koszty uprzątnięcia lasów ze śmieci w LKP „Lasy Mazurskie” (tab. 1),
- Masowa penetracja lasów w okresie zbioru jagód i grzybów przez ludność miejscową, turystów, wczasowiczów i wędkarzy oraz związane z tym niszczenie krzewinek borowczysk, grzybni, wydeptywanie roślin runa leśnego, ściółki, płoszenie zwierzyny, pozostawianie śmieci, wjeżdżanie do lasów,
- Niszczenie i kaleczenie drzew i krzewów,
- Kolekcjonerstwo rzadkich, zagrożonych i chronionych gatunków roślin, owadów, porostów i grzybów,

- Niszczenie urządzeń turystycznych i ich elementów, tablic informacyjnych i plansz edukacyjnych itp.,
- Skażenia roślinności i gleby wywołane spalinami i wyciekami oleju samochodów i motocykli,
- Nielegalne wycinanie drzew i krzewów do palenia ognisk,
- Nowe ekstremalne formy turystyki – turystyka off road, quady, wyczynowe rowery górskie itp.,
- Jazda konna, jazda zaprzęgami psimi poza wyznaczonymi do tego celu trasami,
- Nieostrożne obchodzenie się z ogniem i wzniesienie pożarów,
- Nielegalne biwakowanie poza miejscami wyznaczonymi, np. wzdłuż szlaku kajakowego Krutynią,
- Nielegalne budownictwo rekreacyjne, cumowanie na dziko,
- Eutrofizacja terenów leśnych i jezior w miejscach szczególnych koncentracji pojazdów, sąsiedztwo ośrodków wypoczynkowych, pól biwakowych, przy szlakach turystycznych,
- Degradacja środowiska leśnego w strefie brzegowej i ekotonowej nadwodnych ekosystemów wynikające z dzikiego cumowania łodzi, żaglówek, motorówek, kajaków oraz biwakowania, palenie ognisk, budowa pomostów, nieświadome wprowadzanie obcych gatunków roślin, uszkodzenia drzew i ich systemów korzeniowych.

Oddziaływanie pośrednie

Niektóre zmiany w środowisku leśnym mają charakter ukryty i są trudne do zaobserwowania. Konsekwencją niewykrycia wielu zmian wywołanych przez turystykę jest ich kumulowanie się. Koszty przyrodnicze udostępniania obszarów leśnych i przyrodniczo cennych są coraz wyższe i mają charakter wieloaspektowy. Przykładowo oznacza to, że turysta wędrujący szlakiem czy ścieżką przyrodniczą, nie tylko wydeptuje roślinność dna lasu i ściółkę, lecz przyczynia się do zawlekania organizmów synantropijnych (roślin, zwierząt), do zaśmiecania terenu, płoszenia zwierząt przez hałaśliwe zachowanie, a także do zwiększania prawdopodobieństwa wystąpienia pożaru lasu.

Pola biwakowe, strefy wypoczynku, sąsiedztwo ośrodków wypoczynkowych, miejsca postojów pojazdów, parkingi są również miejscami oddziaływań powierzchniowych i w efekcie wydeptywania gleby dochodzi nie tylko do erozji powierzchniowej, odsłaniania systemów korzeniowych drzew, ale prowadzi również do zmian właściwości fizycznych i chemicznych gleby, co w konsekwencji obniża jej aktywność biologiczną, rejestrowaną poprzez spadek metabolizmu oddechowego, aktywności enzymatycznej i mikrobiologicznej gleby oraz spadek aktywności fauny glebowej, co w konsekwencji wpływa na jej degradację (Tracz 2004). Widok osób wędrujących przez las, często hałasujących i wynoszących kilogramy a nawet tony biomasy grzybów, jagód i innych płodów leśnych oraz zwierzyny nie pozostaje bez wpływu, szczególnie przy nadmiernej koncentracji, na równowagę i trwałość ekosystemów leśnych.

Współpraca i perspektywy rozwiązań w aspekcie ograniczenia negatywnych skutków turystyki w LKPLM

1. Działania w ramach Rady Naukowo-Społecznej – LKP:
 - a) Prowadzenie kursów i szkoleń na przewodników przyrodniczych w LKPLM. Dotychczas przeprowadzono 3 edycje szkoleń, wydając odpowiednie zaświadczenia i certyfikaty dla ponad 60 osób spośród pracowników LP, samorządów lokalnych, nauczycieli i zawodowych przewodników PTTK z terenu Województwa Warmińsko-Mazurskiego;

- b) Powołanie zespołu roboczego ds. Rekreacyjno-Turystycznego Zagospodarowania i Udostępnienia Obszaru LKP. Zadaniem zespołu jest opracowanie kompleksowej mapy LKP z uwzględnieniem wszystkich walorów przyrodniczych, kulturowych i historycznych oraz elementów infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej oraz edukacyjnej, powstałej przy współpracy PTTK, samorządów gminnych, powiatów oraz innych podmiotów korzystających z obszarów leśnych;
 - c) Stworzenie w ramach LKPLM wspólnej komórki integrującej wszelką działalność w zakresie racjonalnego udostępniania obszarów leśnych, obszarów przyrodniczo cennych (w tym akwenów), zajmującej się całościową obsługą ruchu turystycznego, organizacją usług na wysokim poziomie z możliwością wprowadzenia komercjalizacji;
 - d) Inwentaryzacja wszelkich podmiotów typu gospodarstwa agroturystyczne, kluby jeździeckie i stadniny koni, wypożyczalnie quadów, rowerów górskich, punkty skupu płodów runa leśnego itp., korzystających bezpośrednio lub pośrednio z obszarów leśnych i infrastruktury turystyczno-edukacyjnej.
2. Udział samorządów, społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych, nadleśnictw w Regionalnym Programie Operacyjnym WARMIA I MAZURY 2007-2013 w osi priorytetowej „Turystyka” oraz „Środowisko” mającym na celu podwyższenie potencjału turystycznego Mazur, promocję, rozwiązywanie przyjazne ochronie przyrody i środowiska;
 3. Działalność edukacyjna – dalszy rozwój turystyki edukacyjnej.
 4. Rozwój turystyki kwalifikowanej (specjalistycznej), np. ornitologicznej, łowieckiej itp.
 5. Współpraca w ramach Lokalnej Grupy Działania (LGD) „Morze Mazurskie” – inicjatywy i programy wspierające rozwój obszarów wiejskich. W perspektywie LGD może stać się organizacją lokalną, która będzie kierować rozwojem całego regionu np. w dziedzinie turystyki.

Tab. 2. Całkowita frekwencja we wszystkich formach edukacji na terenie LKPLM
Table 2. The total attendance in all forms of education across LKPLM

Nadleśnictwo	Liczba uczestników
Maskulińskie	24 770
Pisz	3 270
Mragowo	4 990
Spychowo	8 321
Strzałowo	61 636
Razem	102 961

Do opracowania i przygotowania oferty leśnego produktu turystycznego należałoby zaprosić i włączyć w ramach komplementarności usług samorządy, społeczność lokalną, organizacje turystyczne, ekologiczne i pozarządowe, parki krajobrazowe itp. (Tracz 2008).

Na zakończenie należałoby podkreślić, że opracowanie Zespołu Zadaniowego ds. Turystyki i Rekreacji w Lasach pod przewodnictwem mgr inż. Tadeusza Pampucha z RDLP Olsztyn, powołanego przez Dyrektora Generalnego LP w 2005 r., przedstawia bardzo cenny materiał. Zawarte w nim postulaty powinny jak najszybciej znaleźć swoje odzwierciedlenie w bliższej i dalszej perspektywie czasowej działań leśnictwa na rzecz rozwiązań systemowych. Rozwiązania te wymagają regulacji prawnych, organizacyjnych i ekonomicznych.

Fot. 1. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Mazurskie” – tablica informacja fot. W. Bzura
Photo 1. Forest Promobional Complex “Lasy Mazurskie” - information board

Literatura

- Tracz H. 2004. Konsekwencje ekologiczne w obniżeniu aktywności biologicznej gleb poddanych presji turystyczno-rekreacyjnej. *Sylvan*, 6: 38-43.
- Tracz H. 2008. Możliwości i ograniczenia rozwoju turystyki i rekreacji na obszarach leśnych i w ich otoczeniu. Programy operacyjne w rozwoju obszarów niezurbanizowanych i funkcjonowaniu leśnictwa. Materiały konferencyjne SITLiD: 75-82.
- Program gospodarczo-ochronny LKP “Lasy Mazurskie”. RDLP Białystok, RDLP Olsztyn. Ze-spół: M. Żurawski, Z. Godlewski, A. Szlaski, P. Zbrożek, R. Ziemblicki, T. Pampuch, M. Pro-tasiewicz.
- Materiały informacyjne RDLP Olsztyn i Białystok oraz nadleśnictw wchodzących w skład LKP “Lasy Mazurskie”.

Henryk Tracz

tracz@wl.sggw.pl

Katedra Ochrony Lasu i Ekologii

Wydział Leśny SGGW

Tadeusz Pampuch

Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych
 w Olsztynie